

УДК 2.314:659.3

Петрикова В.Т.
(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ВЕРБАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТ: СОЦІОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧІ АСПЕКТИ

Розглянуто головні погляди теорії комунікації на сучасні вербальні комунікації як предмету лінгвістичного знання. Виявлено їх особливості в умовах структурування глобального інформаційного простору.

Ключові слова: *вербальні комунікації, теорія комунікації, культурологічні координати, комунікаційна компетентність.*

Рассмотрены основные взгляды теории коммуникации на современные вербальные коммуникации как предмета лингвистического знания. Выявлены их особенности в условиях структурирования глобального информационного пространства.

Ключевые слова: *вербальные коммуникации, теория коммуникации, культурологические координаты, коммуникационная компетентность.*

The article deals with the main views on modern communication theory of verbal communication as the subject of linguistic knowledge. Features in terms of structuring the global information space have been found out.

Key words: *verbal communication, communication theory, cultural coordinates communication competence.*

Вербальні комунікації сьогодення приваблюють науковців різних галузевих спрямувань як предмет дослідження через складність їх змістовного наповнення, що обумовлюється сучасними тенденціями культурного стану соціуму. Все різноманіття тенденцій розвитку соціуму сьогодні витікає із сучасної епохи глобалізму. Вербальні комунікації перестають бути суто традиційним предметом лінгвістичного знання, стаючи потребою дослідження всього комплексу соціально-гуманітарного знання в межах його мультіпарадигматичності. Вербальні комунікації відтворюють за своєю сутністю найважливіший процес еволюційного розвитку людства – «спілкування» як внутрішньо системний засіб реалізації єдності і порозуміння універсуму. В сучасному глобалізованому світі наука з її предметною сферою також набуває поширених (глобальних) масштабів своїх інтересів до рівня меганаукового знання. Глобальність наукового інтересу до процесу виникнення і розвитку мови усної і письмової, діалогічної і монологічної обумовлюється формуванням наукової стратегії (теорії) інформаційного суспільства за його цивілізаційними вимірами. Оскільки вербальні комунікації еволюційно пов'язані з історією людства, доцільним виявляється розглядання їх в контексті культурної динаміки через поняття

© Петрикова В.Т., 2011

«цивілізаційні зрушення». Саме цивілізаційні зрушення спроможні за своєю природою закріпитися в підвалинах культурного життя. Культура, як логічний винахід (інновація) людської діяльності, розглядається теж в глобалізованому вимірі як інтегрована форма буття, що охоплює систему «природа – суспільство – людина».

Історичність такого явища як «вербальні комунікації» є науково привабливою з точки зору трансляції культурних цінностей безпосередньо через спілкування людей, що обумовлено введенням в сучасну теорію культури найважливішої функції – «культуротрансляючої». Спілкування в умовах соціуму окремих історико-культурних епох перетворюється на масові канали передачі, отримання, репродукції і розповсюдження інформації про змістовні ознаки життя. Безпосередньо, виникнення вербальних комунікацій в їх примітивних формах первісної культури доводить культуротворчість цього процесу. Виникнення мови слід кваліфікувати як творчу інновацію первинного людства, яке інтуїтивно здійснювало пошук нових засобів (технологій) оволодіння знанням про оточуюче середовище. В контексті культуротворчості первинного суспільства доведеною формою знання в усних вербальних комунікаціях стали міфи. Міфи, як первинні тексти людства, відзначили раціональність самого процесу спілкування як між окремими членами соціуму, так і між поколіннями і взагалі між локальними культурами. Полісемантичність міфів, як джерел інформації про витоки, зародження і розвиток системи «природа-суспільство-людина», доводить тільки факт визначності вербальних комунікацій в історії формування інформаційно-ресурсного середовища культури людства.

Значення міфології в культурному надбанні людства ще недостатньо оцінено з точки зору особливостей її інформаційної насиченості для потреб сучасного інтеграційного знання. В міфології вбачають витоки сучасної лінгвістики про виникнення мови, причини багатомовності культурного простору людства. Багатомовність міфологічних текстів, які переважно і формували вербальні комунікації в їх діалогічній формі первинного соціуму, визначили з тих давніх часів найбільш усталені протиріччя сучасних комунікацій – це мовні протиріччя, або за термінологією інформатики – «мовні інформаційні бар'єри». Теоретичні припущення про існування світової прамови в сучасній лінгвістиці тільки доводять бажання людства знайти історичні аналоги діалогічних і монологічних засобів передачі інформації, зрозумілих для всіх членів універсуму [1].

Комунікативна функція діалогу з часів первинного суспільства і до сьогодення визначена за домінуючу. Це положення є науково доведеним з точки зору багатьох галузей знання, які досліджують змістовність комунікативних процесів. Культуротворчий феномен діалогу полягає в формуванні умов для процесу пізнання, який є динамічним і вимірюється якісними показниками створення нового знання. З точки зору природної сутності учасників діалогу найбільшої ефективності досягає робота пам'яті людини. З позицій лінгвістики комунікативна функція через систему спілкування і повідомлень реалізує передачу інформації, яка за допомогою діалогічних особливостей (експресії, апеляції, волевиявлення) формує відповідні інформаційні повідомлення, або сприяє репродукції інформації в знання. Сутнісні ознаки діалогу означені історичним часом і в різній мірі активності, переважно в нарощувальному режимі, присутні у всіх історико-культурних епохах: первісній, Стародавньому світі, Античності, Середньовіччі, Відродженні, Новому часі. Нарощуванню активності вербальних комунікацій в першу чергу сприяють канали передачі. Крім природного голосового апарату людини існують і творчі винаходи

самої людини в безлічі технічних засобів передавання інформації. В той історичний час, коли було визначено світом поділ засобів вербальних комунікацій на міжособові канали та засоби масової комунікації, в науці виникла необхідність створення єдиної теорії комунікації, яка б акумулювала співвідношення предметних сфер окремих комунікаційних дисциплін соціогуманітарного напрямку. Теорія комунікацій дозволяє окреслити особливості стану вербальних комунікацій в динаміці сучасних глобалізаційних процесів.

Витоки інтегрованого знання «теорії комунікацій» Ю.Хабермас вбачає у факті виникнення у XVIII ст. у Великій Британії в епоху зародження капіталізму сфери публічної інформації. Теорія Ю.Хабермаса одна із оригінальних в теоретичному обґрунтуванні інформаційного суспільства як нового типу соціуму. Оригінальність її полягає у орієнтації на соціальну домінанту творця, роль якого виконує людина. Першоосновою сучасного інформаційного суспільства автор вважає діалогічні форми вербальних комунікацій, названих ним поняттям «публічна сфера». Розглядаючи історію формування публічної сфери, вербальні комунікації, як доводить автор, у XVIII ст. отримали суттєву знакову підтримку у тих сферах соціального життя, що були пов'язані з театром, літературною діяльністю, критикою, інститутами вільного часу. За твердженням Ю.Хабермаса «мистецтво світської бесіди перетворилось у критику, а дотепність – в аргументи» [2.с.383]. Вербальні комунікації в умовах Європи Нового часу формувались як відкриті і вільні системи спілкування. Їх публічність обумовлювалась демократичними принципами розвитку соціуму. Саме у вербальних комунікаціях Європи зразку Нового часу світ отримав ідеальну модель в межах якої функціонує інформація, як соціально визнаний продукт, що надається всім без виключення, є гарантією відкритості і доступу демократичних процедур соціуму. Теоретично існування таких відкритих комунікацій обґрунтовувалось діячами Просвітництва, які декларували домінацію розуму як основи культуuroгенези. Саме така ідеальна модель розповсюдження інформації надає доступ всім членам соціуму до фактів, які вони аналізують, домислюють, формують раціональне рішення в дійовому аспекті свого життя.

Ю.Хабермас активно відстоює позитивну роль таких каналів вербальних комунікацій як ЗМІ. На долю цих каналів припадає функція інформування, яка і націлена на передавання інформації в широкодоступному форматі. Ці канали забезпечують об'єктивність функціонування вербальних комунікацій. Однак, такий ідеальний стан відносно сутності ЗМІ міг існувати тільки в період «рефеодалізації», коли в завдання преси входило створення соціальної опозиції по відношенню до традиційних явищ попередньої епохи. Об'єктивність інформаційних повідомлень сприяла формуванню опозиційних діалогів, в яких народжувались нові принципи демократичного суспільства. Вербальні комунікації через пресу стали виразниками прогресивних явищ в соціумі. Ситуація змінюється за умов тенденцій культуuroгенези, коли кількісні показники накопичення інформації не перетворюються в якісні критерії існування соціуму. Така трансформація є суто детермінованим явищем за принципом циклічності станів гармонії та хаосу. Перехід від одного рівня культурної організації до іншого здійснюється через зруйнування існуючого порядку. Соціум знаходиться в умовах осмислення ситуації, пошуку шляхів подальшої еволюції з обов'язковим обґрунтуванням накопиченого досвіду і адсорбцією одиничних явищ від загальних, які і є надбанням попередньої епохи і повинні транслюватись в майбутнє на більш якісному рівні їх прояву.

Періоди хаосу в історії культури завжди в соціальному вимірі асоціюються з кризовими явищами. Криза охоплює весь соціум під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх сил його розвитку. Культура як феномен людської діяльності, проникає і охоплює кожен складову соціуму, активно впливає на перебудову змістовних ознак, заставляючи систему еволюціонувати (удосконалюватись). Тому культура як інтегральна форма буття багатьма дослідниками аргументується як процес детермінований і обумовлений потребами людини до самостійної, вільної і цілеспрямованої діяльності. Культура завжди динамічна, навіть в кризові періоди. Динамічна ознака культури в триєдиній системі, доводить, що зміни які відбуваються завжди мають системний характер. Системність змін в соціально-гуманітарній площині людського буття досить складне філософсько-методологічне явище. Однак, на прикладі схожості динамічних процесів в фізичних системах, де зміни упорядковані ustalеними законами, логічність яких не підлягає додатковій аргументації, моделювання цих законів на соціальне середовище дозволяє виявити масштабність культурної динаміки, створивши типологію динамічних процесів за виміром їх впливовості (доленосності) на предметну сферу культури.

При визначенні особливостей сучасних вербальних комунікацій саме типологія динамічних процесів допомагає зрозуміти ступінь детермінованості змін, які формують ці особливості. Динамічні процеси в культурі розподіляються на крупномасштабні, мікромасштабні, швидкодіючі. Стратегічні зміни сутнісного порядку обумовлюються тільки крупно масштабними процесами за хронологією інтервалів 100–1000 років. Саме їх за значущістю кваліфікують як «цивілізаційні зрушення». Мікромасштабні та швидкодіючі динамічні процеси, відповідно з хронологією 25–100 років та 1–5 років, не впливають на еволюцію предметної сфери культури [3]. В історії виникнення і розвитку вербальних комунікацій описано саме крупномасштабні процеси світового і локального рівнів, які приваблюють дослідників оригінальністю, ціннісними орієнтирами, пасіонарністю [4;5].

Вербальні комунікації сучасності теж можливо розглядати як систему, в структурі якої знаходяться переважно локальні культурні формування. Інтерес до сучасної системи вербальних комунікацій поширюється з боку науковців завдяки глобалізаційним зрушенням, які одночасно уніфікують середовище спілкування і сприяють появі партикуляризаційних рухів, що зберігають ціннісні орієнтири локального мовленевого простору за етнічними, національними, державними ознаками. В контексті сучасних зрушень в системі вербальних комунікацій доречним є звернення до поглядів О.Шпенглера на динаміку культури. Цивілізаційні зрушення, які обумовлюють сьогодині стратегію розвитку вербальних комунікацій, пов'язані із фінальною стадією розвитку культури. Цивілізація, за О.Шпенглером, визначає завершення, «кінець культури», перехід її в інший стан і цей стан автор визначає як «смерть», оскільки культура набуває статичності і замінюється цивілізацією [6]. Вербальні комунікації, втілюючи найголовніші внутрішні можливості культури, пов'язані з позиціонуванням її в світовому просторі завдяки асимілятивним властивостям міжкультурних комунікацій.

Умовою переходу культури в її цивілізаційний етап є раціоналізм людини, що породжує особливий вимір культури – «технічна (технократична) культура». Наукові досягнення і технології спрощують (уніфікують) культурний простір, замінюючи духовні цінності соціуму на суто матеріальні. В контексті змісту вербальних комунікацій раціоналізм виявляється в технологічних новаціях – каналах передачі вербальної інформації.

На зміну історично-обумовленій соціально-культурної парадигмі вербальних комунікацій в умовах сьогодення, звертає увагу Ю.Хабермас, приходить централізм, через який в ХХ ст. ЗМІ перетворились на монополістичні організації і значно в меншій мірі стали виконувати свою важливішу функцію – доводити до соціуму об'єктивну інформацію [2,с.223]. Сучасні вербальні комунікації з їх технологічними можливостями не стільки розповсюджують інформацію, як переважно формують думку соціуму. Маргінальність сучасного простору ЗМІ є супровідною ознакою глобалізації, оскільки в своїй більшості канали передачі інформації мають своїх власників. Спілкування як визначальна функція вербальних комунікацій теж підлягає корегуванню, створюючи систему штучних мов на принципах директивності. Само поняття «спілкування» в технологічному інфопросторі трактується як монолог. Довершує характеристику сучасної епохи домінації культурного хаосу у вигляді технократизму думка Л.Мемфорда: «Сучасне західне суспільство все більш перетворюється в «мегамашину» – гранично раціоналізований і бюрократичний механізм, який стримує особистість і перетворює її на бездуховну технічну деталь, що виконує тільки означені для неї обов'язки; міжособові зв'язки людей замінюються технологічними відносинами» [7].

Однак, вербальні комунікації як система, навіть в період хаосу, еволюціонують. Пов'язано еволюціонування з розвитком творчих здібностей людини, формуванням її комунікативної компетентності. Самодостатність особистості визначається в значній мірі характером формування і підтримки міжособових відношень. В концепції гуманізму сучасного соціуму міжособове спілкування набуває ознаки елітарності. Елітарність базується на визначальних чинниках комунікативної компетентності в епоху інформаційного суспільства. Такі чинники відтворюють соціонормативний досвід традиційної культури, яка в умовах трансформаційних змін зберігає свою значущість через поняття «культурне надбання». Із культурного надбання формується складний комплекс комунікативних знань та навичок, складаючи основу сучасних елітарних вербальних комунікацій: знання норм і правил спілкування в різних сферах побутового і професійного буття; високий рівень мовленевого розвитку, що дозволяє особистості в процесі спілкування вільно передавати і відтворювати інформацію; поняття невербальної форми спілкування; вміння починати контакт з представниками соціуму з урахуванням різних соціокультурних ознак; вміння поводитися адекватно ситуації і використовувати її специфіку для досягнення особистих комунікативних завдань; вміння впливати на співрозмовника з метою переконання його своєю аргументованістю; властивість оцінити співрозмовника, як особистість, його потенційного конкурента або партнера, визначаючи стратегію взаємовідносин; властивість сформувати особистий імідж в процесі спілкування. Теорія і практика міжкультурних комунікаційних відносин, як методологія сучасних технологій спілкування, наполягає на еволюційній значущості діалогу в якості пріоритетної форми спілкування, як єдиного засобу розв'язання глобальної проблеми «цивілізаційного виклику» часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосенкіс Ю.Л. Общемировой праязык: история вопроса и постановка проблемы // Происхождение языка и культуры: древняя история человечества. – 2007. – Т.1. - №1. – С.5-13

2. Уэбстер, Фрэнк. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; пер. с англ. М.В.Арапова, Н.В.Малыхиной; под ред. Е.Л.Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400с.
3. Теория культуры / Под ред. С.Н.Иконниковой, В.П.Болшакова. – СПб.: Питер, 2008. – 592с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990
5. Основы теории коммуникации: Учебник / Под ред. проф. М.А.Василика. – М.: Гардарики, 2006. – 615с.
6. Шпенглер О. Закат Европы. – В 2-х тт. – Т1. – М., 1993. – Т.2. – М., 1998
7. Иконникова С.Н. История культурологических теорий. – СПб., 2005

УДК 811.161.1+81'276

Данилюк Л.В.
(Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРАЛІЗМУ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІ

Стаття торкається проблем полікультуралізму та політичної коректності як нових тенденцій у міжкультурному спілкуванні та їхнє відображення у мові, а також полікультурної освіти як стратегії розвитку багатонаціональної держави.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, мовленнєве спілкування, політична коректність, полікультуралізм, толерантність, мовна політика, полікультурна освіта.

Стаття кається проблем полікультуралізму і політичної коректності як нових тенденцій в міжкультурному общении и их выражения в языке, а также поликультурного образования как стратегии развития многонационального государства.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, речевое общение, поликультуралізм, политическая коректність, толерантність, языковая политика, поликультурное образование.

The article deals with the problems of policulturalism and political correctness as new tendencies in intercultural communication and their reflection in the language, as well as policultural education as a strategy of the development of a multinational state.

Key words: policulturalism, political correctness, intercultural communication, speech, tolerance, policultural education.

Ми живемо у напружений час високих технологій, дуже розумних електронних механізмів та відкриттів, які захоплюють нашу увагу та перехоплюють дух від усвідомлення того величезного інтелектуального потенціалу, яким володіє людство. Разом з тим це, на жаль, час, коли жорстоке та цинічне поводження, нетерпимість та ненависть, брутальність та непорозуміння між окремими етносами чи поколіннями роблять мільйони людей нещасними і навіть призводять до трагедій. Проблеми моралі та культури, грубого нецивілізованого мовлення, відсутність толерантності, байдужість та безсердечність

© Данилюк Л.В., 2011